

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Основною соціальною функцією освітніх закладів є прилучення молодих поколінь до культурних цінностей як сукупного духовного досвіду людства. Це визнано на рівні наукової парадигми. Головна ж проблема полягає в тому, що освітньо-виховна система не забезпечує адекватної суспільним потребам культурної соціалізації своїх вихованців. Це негативно позначається на якості суспільного розвитку країни, адже в основі прогресу завжди була культура. Отже, проблема взаємозв'язку культури і освіти, як її важливої складової, вимагає кардинального вирішення. Обґрунтування необхідності посилення культурологічного підходу до визначення стратегічних орієнтирів розвитку освітянських закладів є основним завданням статті.

Реально визначити стратегію розвитку освітянського закладу можливо лише за умови врахування сучасних тенденцій і перспектив суспільного розвитку як в Україні, так і світі. Щодо внутрішніх суспільних потреб, то вони пов'язані з орієнтацією на вільні ринкові відносини, демократизацію суспільства і необхідністю інтеграції у світову спільноту. Зовнішні фактори обумовлені процесами глобалізації світу. Явище це суперечливе. З одного боку, глобалізація сприяє розвитку загальнолюдської цивілізації, певним чином об'єднує народи. З іншого – погрожує стиранням етнічної та культурної своєрідності, уніфікацією життя за чужими стандартами. Отже, сучасна освіта має враховувати ці тенденції і адекватно реагувати на них. Безсумнівно те, що сучасна людина має бути готовою до життя в багатокультурному середовищі.

На думку футуролога Е. Тоффлера, люди і системи т. зв. "другої хвилі" цивілізації, яка характеризується як індустріальне суспільство, перебувають у кризовому стані. Потерпає вся система цінностей. Світогляд, в основі якого технократичне мислення, значною мірою нехтує інтересами окремої людини, культурною автентичністю. Технократи вважають, що "... розвиток – це, головним чином, економічний процес". На думку вченого, помітна тенденція відчуження людини від власне культури [1]. Настає нова, "третьа хвиля", формується інформаційне суспільство. І попри всі наявні ознаки хаосу, кризи, руйнації маємо помітити нові тенденції, потенційні можливості нового часу. Це стосується і сфери освіти – одного з провідних інститутів суспільства. Для цього має формуватись стратегічний характер мислення, якому властиві вміння аналізувати, синтезувати, інтегрувати, узагальнювати. Аналіз стану освіти, виховання необхідно здійснювати у соціально-культурному контексті, бо інакше нам загрожує обмеженість, односторонність, відірваність від культури як всезагального явища. Але ж освіта – центральний елемент культури. Хоч вона і має свою специфіку, особливості, але для неї характерні закономірності, тенденції розвитку культури. Серед глобальних проблем сучасності відомий соціолог і культуролог І. Бестужев-Лада називає "згубне торжество антикультури над власне культурою" [2]. Характерною ознакою нашого часу є ствердження ринкових відносин. Владно вступають вони і в сферу освіти. Говорячи про стратегію розвитку освіти, управління нею, ми все частіше оперуємо поняттями ринкової економіки. Це логічно з огляду на соціальний контекст. Але, як влучно висловився Жіскар д'Естен, не можна перетворювати все суспільство у суцільний ринок. Культура і особливо такі її складові як етика, мораль, естетика часто вступають у протиріччя з прибутком, що є головною цінністю ринку. Існує думка соціологів, що в умовах ринкових відносин є лише два варіанти: зрозуміти суть і використати можливості або стати їх жертвою.

З тлумаченням культури як способу життя, творчості народів погоджується більшість представників суспільствознавчих наук. Основним суб'єктом культури є особистість, яка сприймає культурні цінності, творить нові. Активним суб'єктом культури людині допомагає стати надійне джерело соціокультурного досвіду – освіта. Все частіше міжнародні організації

(ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ) присвячують свої зібрання проблемам розвитку культури. Розглядаються вони у тісному зв'язку з освітою як вагомим компонентом культури. Так, на ХХІ всесвітньому конгресі “Філософія обличчям до світових проблем” (2003 рік, Стамбул) однією з найбільших секцій була саме з філософії освіти. Адже розвиток культури і освіти дедалі більшою мірою визначають долю суспільного розвитку. Особливо в умовах формування інформаційного суспільства. Не випадково у статуті ЮНЕСКО зафіксовано, що ідея збереження миру має стверджуватись через співробітництво в царині освіти, науки і культури [3]. Культура живить своїми духовними соками і політику, і економіку, створюючи надійні передумови для гуманістичного прогресу. Наша освіта, як відомо, нормативними документами проголосила стратегічний курс на гуманізацію. Чи може цей процес бути успішним без ствердження базових культурних цінностей суспільства, виховання особистості як суб'єкта культури, формування сприятливого культурного середовища в кожному навчальному закладі? Питання риторичне. То ж маємо розглядати стан справ у освіті під кутом зору: як співвідноситься те, що робимо, з основною соціальною функцією – культуротворчою.

Культура як універсальне явище досліджується з позицій багатьох наук. Насамперед, – це філософія, соціологія, історія, культурологія. Остання, на думку спеціалістів, це скоріше всього сумарне визначення цілого комплексу наук, які вивчають динаміку культури, її закономірності, поведінку людей у культурному середовищі. До цього комплексу належать філософія і соціологія культури, педагогіка. Поява таких наукових напрямів як філософія освіти, соціологія освіти та педагогічна соціологія і, нарешті, культурологія освіти розширюють можливості утвердження культурологічного підходу до освітянської діяльності. Сучасний стан вирішення цієї проблеми у середній ланці освіти коротко і ёмко оцінений міністром освіти і науки, Президентом АПН України В. Кременем: “...поки що навчання лише вводить дитину в сферу грамотності і не створює достатніх можливостей для входження її у світ справжньої людської культури...”[4].

Культурологічний підхід ми розглядаємо як елемент філософії освіти, засіб педагогічної рефлексії щодо основних соціокультурних проблем освіти. Разом з тим, це узагальнений принцип-вимога (імператив), який, по-перше, передбачає філософське осмислення суті освіти і виховання як явищ культури; по-друге, врахування закономірностей, тенденцій, особливостей навчально-виховного процесу, головною метою якого є вирощування Людини Культури.

Поширена думка, що кращий стратег – це філософ, що володіє техніками стратегічного планування. Отже, ядром стратегії є її філософія. Автору імпонує тлумачення стратегічного управління освітою як сукупності рішень і дій щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку. Така програма розвитку забезпечує досягнення місії та цілей школи. Коли йдеться про культурну стратегію освіти, то саме термін місія доречний у цьому контексті. Адже це загальна мета існування та призначення освітянського закладу [5]. Ввести дитину у світ культури – основна місія навчального закладу. Тож все, що відбувається в ньому, має носити культурний характер. Визначаючи культурологічні аспекти стратегії розвитку загальноосвітньої школи, як основної ланки освіти, акцентуємо увагу на наступному. Хоч у педагогіці є напрацювання щодо культурологічних підходів до навчання та виховання (від Е. Дюркгейма, П. Наторпа, К. Ушинського до В. Сухомлинського), сучасна школа зорієнтована на засвоєння знань, а не на створення умов для всебічного культурного розвитку особистості. Вихованці поки що слабо засвоюють інтегровані культурні цінності і зразки культурної діяльності. Це стосується і елементарних навичок етичної поведінки, і високих злетів духовності. Таку необхідність засвідчили і педагоги з різних областей України, які взяли участь у експертній оцінці стану навчально-виховної роботи у сучасній школі (2002–2003 роки). Потрібна нова, сучасна культурна парадигма освіти. Її пошук та реалізація – завдання всіх ланок освіти, насамперед, управлінських. Окремі приклади такого підходу мають місце як в теорії, так і педагогічній практиці. Але це явище не стало поки що масовим. А тим більше – діючою стратегією.

Культурологічний підхід передбачає наявність достатньої культури тих, хто має його здійснювати. Це, насамперед, знання про культуру як явище, володіння основними надбаннями національної культури і загальнолюдської. Важливим є вміння аналізувати і синтезувати культурний досвід, без якого неможливо моделювати майбутнє, а значить – визначати стратегію. Не обійтися без активного використання інформаційних технологій. Але вони іноді зводяться до суто технічних аспектів і їх рівень вимірюється наявністю комп'ютерів, створенням баз даних тощо. Але одержання інформації – не самоціль. Вона потрібна для оптимізації певних процесів. У даному випадку йдеться про вдосконалення культурного розвитку особистості в освітній сфері. Зокрема, навчити вихованців аналізувати і оцінювати відображену на екранах культуру. Особливо ж з огляду на те, що ЗМІ, насамперед телебачення, часто працюють на задоволення примітивних смаків. На думку відомого українського культуролога І. Дзюби, ця екранна антикультура об'єктивно є роботою на пониження культурного рівня суспільства. Освіта, школа за умови відсутності справжнього культурного спрямування державної політики, а отже, державного замовлення школі на культурних людей, перебирають на себе прогностичну функцію. Педагоги завжди належать до інтелектуальної еліти, яка пропонує духовні орієнтири суспільству. Осердям стає формування культурних цінностей. Це стосується і змісту освіти, і навчально-виховних технологій, культури взаємодії педагогів та учнів. Йдеться про створення соціокультурного середовища, яке відповідало б сучасним досягненням культури. Саме воно сприятиме подоланню негативних факторів, до яких слід віднести низький культурний рівень учнів і їх сімей, недостатній рівень як загальної, так і педагогічної культури вчителів. Такий стан визнається самими учнями та педагогами навіть методом самооцінки у процесі емпіричних досліджень. Звідси – незадовільний рівень культури спілкування між дітьми та дорослими. Досить послатися на незаперечні факти, які впродовж багатьох років виявляються у процесі соціологічних досліджень. Це негативне ставлення значної частини учнів (у масових школах вона сягає за 70 відсотків) до школи. Культура має визрівати як плід власних зусиль людини. Отже школа, якщо вона істинно культуровідповідна, має не спонукати до засвоєння готових знань, а ставити вихованця в умови, ситуації, коли він сам починає діяти культурно, творчо [6]. Разом з тим, школа через культурознавчі дисципліни надає допомогу в освоєнні основ культури, здійснює педагогічну підтримку культурної соціалізації вихованців. Часом дуже складно визначити межу між знаннями предметними і матеріалом, що носить загальнокультурне навантаження. Поділ змісту освіти на природничо-наукову та гуманітарну галузі відбувається за об'єктами вивчення. Щодо педагогічних цілей вони мають багато спільного і об'єднані певними загальнокультурними вимірами. Це підтверджено ухваленим колегією Міністерства освіти і науки проектом стандарту загальної середньої освіти. Беззаперечний факт: зміст освіти є складовою духовної культури. Отже посилення його культурологічного компоненту є логічним. Це, звичайно, прерогатива науки, політиків та управлінців сфери освіти, які на нормативному рівні визначають зміст та стратегію її розвитку. Слід зазначити, що в Національній доктрині розвитку освіти України, затвердженій недавно колегією Міністерства освіти і науки, стандарті середньої загальної освіти та інших документах, наукових публікаціях посилюється увага до культурологічного аспекту. Хай поки що на декларативному рівні, але це вже певні зрушення. Для прикладу можна послатися на розроблений науковцями під керівництвом доктора педагогічних наук, професора Волошиної Н. Й. проект стандарту базової літературної освіти. Провідна ідея – література є складовою духовної культури. Стратегічною лінією базової літературної освіти основної школи визначено не лише засвоєння знань, але й формування уявлень про втілені у художньому творі культурні цінності, вміння зіставляти їх з власним життєвим досвідом, корегувати свої орієнтації. Окремо виділена культурологічна лінія. Зокрема, у старшій школі передбачено формування вміння відрізнити справжні культурні цінності від явищ маскультури, розглядати літературні процеси у культурологічному аспекті. Значно посилено культурологічний аспект у розробленому науковцями лабораторії історичної освіти Інституту педагогіки АПН України (зав. професор О. Пошетун) проекті концепції історичної

освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи. Серед запропонованих спецкурсів для старшої школи є “Історія української культури”, “Історія світової культури” тощо. Запропоновано в структуру шкільної історичної освіти ввести загальнокультурний курс для учнів 10–12 класів. Прикладів реального здійснення культурологічного підходу до навчання та виховання все частіше зустрічаємо у педагогічній практиці. Насамперед, у школах нового типу – гімназіях, ліцеях.

Культурологічна насиченість змісту освіти підвищується за рахунок різноманітних факторів. Насамперед, це дотримання принципу культуровідповідності при створенні навчальних планів, програм, підручників та посібників. Реалізація соціокультурних можливостей сучасних методик навчання та виховання – ще один резерв педагогічного впливу на формування культури учнів. Неабияке значення має культура проведення уроку, характер спілкування на ньому тощо. Важливою ознакою культури взаємодії є толерантність. Вона може виявлятися лише в демократичному середовищі. На жаль, непоодинокі випадки нетерпимості, зневаги, приниження гідності вихованців свідчать про недостатній рівень педагогічної культури педагогів, живучість авторитаризму. Дуже несміливо в навчально-виховному процесі приживається діалог, через який лише і може стверджуватись творче співробітництво суб’єктів шкільного життя. Отже, культура у школі має здобути нарешті належне місце. Один з відомих у світі культурознавців М. Реріх тлумачив культуру як пошанування, поклоніння (культ) світлу (ур). Культ Любові, Милосердя, Розуму, Добра, Краси – цінності, що складають основу справжньої культури. Вона формується сім’єю, дошкільним закладом, а на систематичній, інтегрованій основі – у школі. Як варіант послідовності дій керівників шкіл з метою здійснення культурологічного підходу до навчально-виховної роботи може бути наступний. По-перше, осмислення філософських основ освіти з позицій культури, усвідомлення співмірності соціальних змін з культурним потенціалом суспільства. Для цього необхідно освоїти бодай основи культурології, зокрема, культурології освіти. Адже культуровідповідна діяльність керівника означає його розуміння суті культури як ядра навчально-виховного процесу, а самої життєдіяльності школи як явища культури. Тоді управлінські рішення прийматимуться компетентно щодо культурологічного спрямування. По-друге, з позицій культурологічного підходу проаналізувати потенційні можливості, шляхи та засоби посилення культурного аспекту змісту освіти. Можна запропонувати методичним об’єднанням (кафедрам), вчителям-предметникам здійснити такий аналіз у своїх галузях. Як правило, ця творча робота спонукає до осмислення культурного ядра навчального предмета не лише культурознавчої галузі (літератури, мови, історії, художньої культури тощо). Кожна навчальна дисципліна дозволяє вирішувати проблему формування культури мислення, пізнавальної діяльності. Розвивати комунікативну культуру. Великої уваги потребує соціокультурне середовище, в якому і відбувається діяльнісне входження дітей у світ культури. Одним із завдань стратегічного рівня є, на нашу думку, створення моделі школи культури – демократичної, національної але і полікультурної. Цей вектор руху до культури здатен об’єднати все інтелігентне, по-справжньому елітарне на нашій педагогічній царині. А це сприятиме створенню справжньої гуманітарної аури нації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тоффлер Е. Третя хвиля. Переклад з англ. – К.: Вид. Дім “Всесвіт”, 2000.
2. Бестужев-Лада І. В. Цели образования: идеал, оптимум, норма // Гуманизация образования. – 2000.
3. Болгаріна В., Лощенова І. Культура і полікультурна освіта // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2.
4. Кремень В. Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи // Трибуна. – 2001. – № 5–6. – С. 6.
5. Управління навчальним закладом: Навчально-методичний посібник. У двох частинах. Ч. 1. Абетка менеджера освіти / О.І.Мармиза, О.М.Касянова, В.В.Григора та ін. – Харків.: Веста; Вид-во “Ранок”, 2003. – С. 52.
6. Крылова Н. Б. Культурология образования. – М.: Народное образование, 2000. – С. 15.